

MELANOMA SERGANČIŲ PACIENTŲ LIGOS IR GYVENSENOS KONTROLĖ

Monika Nebilevičiūtė¹, Viktorija Kielė^{1,2}, Jelena Kutkauskienė³

¹Vilniaus kolegijos Sveikatos priežiūros fakultetas,

²Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Sveikatos mokslų institutas,

³Mykolo Romerio Teisės mokyklos Viešosios teisės institutas

Raktažodžiai: melanoma, slaugytojo vaidmuo, slaugytojo bendradarbiavimas, paciento įgalinimas.

Santrauka

Per pastaruosius tris dešimtmečius melanomos paplitimas pasaulyje padidėjo daugiau nei dvigubai. Melanoma sudaro mažiau nei 5 proc. visų odos vėžio atvejų, tačiau mirtingumas nuo jos siekia daugiau kaip 70 proc. tarp odos navikų [2]. Ankstyvas diagnozavimas ir efektyvus ligos valdymas, rūpinimasis pacientais, jų mokymas ir įgalinimas – tai vieni pagrindinių melanomos terapijos aspektų, už kuriuos atsakingi slaugytojai [3,4]. Onkologijos slaugytojas vaidina svarbų vaidmenį mokant, įgalinant pacientus ir jų artimuosius odos vėžio valdymo bei prevencijos tema, gali dirbti pacientų ir jų artimųjų mentoriumi, skatinti dalyvavimą odos vėžio prevencijos tyrimuose. Bendradarbiaudamas su gydytojais, pacientais ir jų artimaisiais, slaugytojas gali užkirsti kelią galimiems odos vėžio atvejams, o susirgus – įgalinti pacientus valdyti savo ligą [5].

Tyrimo tikslas – išanalizuoti slaugytojo vaidmenį ir veiksnius, įgalinančius melanoma sergančius pacientus kontroliuoti savo ligą.

Rezultatai. Atliktos tiriamosios apžvalgos metu išsiaiškinta, kad slaugytojų vaidmuo pasaulyje yra itin svarbus, nes jie atlieka ne tik su slauga susijusias funkcijas. Slaugytojai kryptingai dirba, kad melanoma sergantys pacientai suprastų savo diagnozę, gydymo rekomendacijas ir dalyvavimo klinikiniuose tyrimuose svarbą [6]. Pacientų mentoriai turi išskirtines galimybes pagerinti kultūrinę vėžio priežiūros kompetenciją, atsižvelgiant į jų ryšį su pacientais ir įgalinant juos kontroliuoti savo ligą, o mentorių funkcijų vykdymo strategijos turėtų būti įtrauktos į visų sveikatos priežiūros specialistų mokymus ir kvalifikacijos kėlimo kursus [7].

Įvadas

Melanoma – viena iš agresyviausių odos vėžio formų ir pagrindinių su vėžiu susijusių mirties priežasčių dėl nekontroliuojamų metastazių [1]. Dėl ląstelių pigmento melanino gamybos šie navikai dažniausiai būna rudos arba juodos spalvos. Melanoma yra sunkesnė liga nei dauguma kitų paplitusių odos vėžio tipų dėl didelio išplitimo, kai nėra ankstyvos diagnostikos [8]. Melanoma aptinkama ne tik odoje. Atvejų pasitaiko akyse, burnos gleivinėje, tiesiojoje žarnoje, po nagais ar kituose organuose [9]. Nors odos melanoma sudaro mažiau nei 5 proc. visų odos piktybinių navikų, tai pats piktybiškiausias odos vėžys, pasižymintis agresyvia eiga ir dideliu mirtingumu (mirtingumas susirgus siekia daugiau nei 70 proc.). 2020 m. duomenimis, pasaulyje naujų atvejų skaičius siekia 324,635 ir 57,043 mirčių [2]. Šis odos vėžys labiausiai paplitęs tarp jautrių saulei populiacijų, ypač tarp baltosios rasės žmonių, kurių melanomos dažnis maždaug 25 kartus didesnis nei juodaodžių ir apie šešis kartus didesnis nei ispanų populiacijos. Apskritai, melanoma dažniau serga vyrai, tačiau iki 50 metų moterys serga dažniau, nei vyrai. Melanomos rizika didėja su amžiumi, vidutinis susirgusiųjų amžius melanomos diagnozės nustatymo metu yra 65 metai, nors ji galima ir jaunesniems nei 30 metų asmenims [10,11].

Genetiniai veiksniai daro stiprią įtaką odos vėžio atsiradimui. Odos vėžio riziką didina šios individualios savybės: natūraliai šviesus odos atspalvis, šviesios akys, šviesūs ar kaštoniniai plaukai, apgamai, strazdanos. Turintiems ankstesnę odos vėžio, ypač melanomos, diagnozę ar anamnezę, rizika didėja [12]. Mažiau akivaizdūs genetiniai veiksniai, tokie kaip genų mutacijos, gali turėti įtakos melanomai išsivystyti ir nesant šviesios odos ir plaukų. Genetiniai sindromai, tokie kaip šeimos netipinio apgamo melanomos sindromas, įvardijami kaip retesnis rizikos veiksnys [13]. Nors genetiniai veiksniai turi bene didžiausią įtaką odos vėžio rizikai, kone visi odos navikai, tarp jų ir melanoma, bent iš dalies

yra susiję su UV spindulių poveikiu. UV spinduliai skatina melanocitus gaminti melaniną, kuris gali sukelti odos ląstelių ir DNR pažeidimus [14]. Protarpinis arba atsitiktinis saulės poveikis odai kelia ženkliai didesnę melanomos riziką nei nuolatinis, kuris šios rizikos nedidina, arba turi apsauginį poveikį. Tyrimai rodo, kad buvę stiprūs nudegimai saulėje, ypač vaikystėje, didina riziką susirgti šia liga [15,16].

Apibendrinant galima teigti, kad melanoma žinoma kaip agresyvus navikas, kuris metastazavęs lemia blogas prognozes. Ankstyvas diagnozavimas ir efektyvus ligos valdymas, įskaitant rūpinimąsi pacientais, jų mokymą ir įgalinimą, yra pagrindiniai melanomos terapijos aspektai [3,4]. Į pacientą orientuotas elgesys, sutelktas į individualius paciento poreikius, atsižvelgiant į jo savarankiškumą, tapo pagrindiniu aukštos slaugos kokybės onkologijoje elementu [17]. Onkologijos slaugytojai moko pacientus ir jų artimuosius odos vėžio prevencijos, įgalina pacientus valdyti ligą, gali dirbti savo slaugomų pacientų ir artimųjų mentoriais bei skatinti dalyvauti odos vėžio prevencijos tyrimuose. Slaugytojas, bendradarbiaudamas su gydytojais, pacientais ir jų artimaisiais, atlieka svarbų vaidmenį, siekiant užkirsti kelią būsimiems odos vėžio atvejams ir įgalinant pacientus valdyti savo ligą [18].

Tyrimo tikslas – išanalizuoti slaugytojo vaidmenį ir veiksnius, padedančius įgalinti melanoma sergančius pacientus kontroliuoti savo ligą.

Tyrimo medžiaga ir metodai

Pasirinktas tyrimo tipas – tiriamoji apžvalga (angl. Scoping review). Atliekant tiriamąją apžvalgą, norima išsiaiškinti mokslinį slaugytojo įgalinimo vaidmenį ir veiksnių pagrįstumą melanoma sergančių pacientų gyvenimo kontrolei. Darbe naudojama H. Arksey ir L. O'Malley (2005) aprašyta metodika. Metodika skirstoma į šiuos

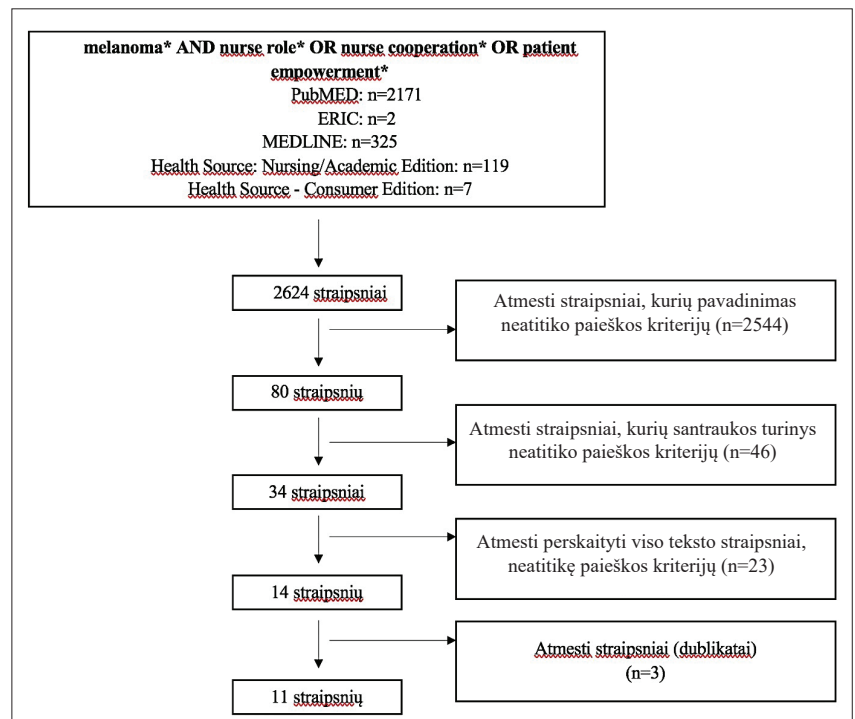
pagrindinius etapus: 1) tyrimo klausimo pasirinkimas, 2) atitinkamų tyrimų paieška ir atranka, 3) duomenų grafikas, 4) palyginimas, 5) apibendrinimas ir rezultatų pateikimas [26].

Tyrimo klausimas – koks yra slaugytojo vaidmuo ir veiksniai, padedantys įgalinti melanoma sergančius pacientus kontroliuoti savo ligą?

Mokslinės literatūros analizei buvo pasirinktos paieškos sąvokos ir jų deriniai: melanoma, slaugytojo vaidmuo, slaugytojo bendradarbiavimas, paciento įgalinimas. Straipsnių buvo ieškoma PubMed ir EBSCO (ERIC, Health Source-Consumer Edition, Health Source: nursing/academic edition) duomenų bazėse. Paieška atlikta nuo 2020 m. spalio 5 d. iki 2020 gruodžio 11 dienos. Atrankos kriterijai: 1) įtraukimo – empiriniai tyrimai ir literatūros analizės, publikuotos ne seniau nei prieš 10 metų, t.y. nuo 2010 m. sausio 1 dienos, moksliniai straipsniai anglų kalba ir nemokama viso teksto pasirinkimo galimybė; 2) atmetimo – mokslinės disertacijos, straipsniai, neturintys nemokamos viso teksto prieigos, publikacijos, senesnės nei 2010 metų.

Pritaikius visus atrankos kriterijus pagal paieškos sąvokas, rasti 2624 įrašai. Pagal pavadinimus atrinkta 80 straipsnių, iš kurių 46 buvo atmesti, nes jų santraukų turinys neatitiko temos. Pašalinus dublikatus (n=3), buvo analizuojamas viso teksto straipsnių tinkamumas, iš kurių 23 perskaityti viso teksto straipsniai neatitiko nagrinėjamos temos ir buvo atmesti. Atmesti straipsniai nebuvo įtraukti į literatūros sąrašą. Tolimesnei straipsnių analizei buvo atrinkta 11 viso teksto straipsnių, atitinkančių tyrimo temą (1 pav.).

Duomenų palyginimas ir apibendrinimas aprašytas 1 lentelėje, kurioje pateikiama aprašomoji tyrimų santrauka: tyrimo autoriai, metai ir šalis, tyrimo tikslas ir apimtis, analizės metodai ir priemonės bei pagrindiniai studijų rezultatai.

1 pav. Informacijos paieškos duomenų bazėse rezultatai

1 lentelė. Slaugytojo vaidmens ir veiksmų, įgalinančių sergančiuosius melanoma kontroliuoti savo ligą, sąveika

Autorius, metai, šalis	Tyrimo tikslas	Tyrimo apimtis	Metodas ir analizės priemonės	Slaugytojo vaidmuo, įgalinant sergančiuosius melanoma kontroliuoti ligą	Veiksniai, padedantys įgalinti pacientus kontroliuoti ligą	Išvados
1. J. Dominguez-Cruz ir kt. (2017) Ispanija	„Įgalinimas“ termino apibrėžtys, jo vaidmuo ir taikymas dermatologijoje	Literatūros analizė	Sisteminė apžvalga	Atsakingas už glaudų bendradarbiavimą, vykdant paskirtas užduotis; suteikia naudojamiems internetiniams ištekliams žinių ir įgūdžių	Profesinių žinių atnaujinimas; dėmesys paciento poreikiams	1. Pacientų įgalinimas tampa neatsiejama dermatologijos dalis, nes padeda maksimaliai padidinti sveikatos priežiūros sistemų efektyvumą ir vertę. 2. Aktyvus ir turintis žinių pacientas geba priimti sprendimus, patenkinti savo poreikius ir išspręsti problemas, susijusias su liga.
2. M. Yamana ir kt. (2018) Japonija	Sąvokos „savarankiškas vėžių sergančių pacientų skausmo valdymas“ koncepcijos analizė, siekiant suformuluoti teorinę šios sąvokos apibrėžtį ir nustatyti jos reikšmę onkologijoje	2000-01-2017-02 laikotarpio 27 moksliniai tyrimai anglų ir japonų kalbomis Paieškos žodžiai: „vėžio skausmas“, „savęs valdymas“, „savikontrolė“	Neeksperimentinis aprašomasis tyrimas; Rodgerso evoliucinis koncepcijos analizės modelis; sisteminė apžvalga	Sukuria galimybes pasikalbėti, pataria, kaip valdyti skausmą; padeda priimti skausmo valdymo sprendimus; planuoja, įgyvendina ir įvertina skausmo malšinimo strategijas	Skausmo dienoraštis, skirtas skausmo savikontrolėi, gali būti naudojamas kaip priemonė, kai slaugytojas kalba su pacientu apie skausmą ir jo valdymą; individualios konsultacijos, remiantis skausmo dienoraščių įrašais; skausmo valdymo strategijos, gerinančios pacientų gyvenimo kokybę ir įgalinimą	1. Vėžio skausmo savikontrolės sampratos požymiai naudojami kaip slaugos praktikos komponentai, skatinantys vėžių sergančių pacientų savikontrolę. 2. Naudinga ir efektyviau ateityje skatinti pacientų savarankišką vėžio skausmo valdymą. 3. Naudojant skausmo dienoraščius, pacientai galėtų efektyviau užmegzti gerus ryšius su sveikatos priežiūros specialistais ir spręsti problemas.
3. J. Kirkwood ir kt. (2017) JAV	Slaugytojų vaidmens svarba melanomos gydymo praktikoje	Aprašomasis	Neeksperimentinis aprašomasis tyrimas	Simptomų ir toksikumo valdymas	Onkologinės patirties dalinimasis su kitais sveikatos priežiūros atstovais, gerinant pacientų ligos valdymo ir kontrolės galimybes.	1. Tyrimas padeda sumažinti nepageidaujamus reiškinius melanomos gydymo praktikoje. 2. Simptomų valdymo iniciatyva suteikia informaciją, kaip psichologiškai palaikyti pacientus. 3. Turėtų pagerėti požiūris į nepageidaujamų reiškinų valdymą.
4. H. Kondylakis ir kt. (2020) Oladija, Italija, Didžioji Britanija, Vokietija, Graikija	Pristatyti naują vėžių sergančių pacientų įgalinimo platformą, naudojamą „iManage Cancer“ projekte	Sukurta nauja informacijos ir komunikacijos technologijos platforma, padidinti sergančiųjų vėžių įgalinimą valdyti ligą	Didelio masto bandomasis projektas suaugusiems ir nedidelio masto testas vaikams; eksperimentinis aprašomasis tyrimas	Virtualiu būdu dalijasi informacija su pacientu realiuoju laiku; užtikrina kokybišką, į žmones orientuotą ir koordinuotą pagalbą	Virtualių platformų naudojimas, tokių kaip „iManage Cancer“, padeda pasiekti teigiamų sveikatos sistemos pokyčių onkologijoje	1. Platformų pagalba galima įvertinti ir pagerinti pacientų psichoemocinę būklę, efektyviau įtraukti šeimą ir gydantį gydytoją į ligos valdymo procesą. 2. Platforma yra veiksminga, užtikrinanti klinikinio valdymo tęstinumą ir nuoseklumą. 3. Tokios platformos teikia galimybę specialistams palaikyti geresnius santykius su pacientais, gerina darbo efektyvumą ir klinikinius rezultatus.

Tyrimo rezultatai

Slaugytojo vaidmuo, įgalinant melanoma sergančius pacientus kontroliuoti savo ligą. Atlikta 11 viso teksto straipsnių, atitikusių įtraukimo kriterijus, analizė, parodžiusi vyraujančią ir pasikartojančią tendenciją, atskleidusią ben-

drus slaugytojų vaidmens bruožus: kokybiška priežiūra, psichologinė pagalba, pacientų konsultavimas ir reikalingos informacijos teikimas, ligos priežiūros koordinavimas, formuojant įvairias ligos valdymo strategijas (2 lentelė) [4,5,7,17,20-24].

5. C. Marzotati ir kt. (2018) Italija	Įvertinti slaugytojų ir pacientų žinias apie vėžio ligas, gydymą ir pacientų dalyvavimą ligos valdymo procese	510 tyrimo dalyvių, kurie tiesiogiai (pacientai) ar netiesiogiai (slaugytojai) susidūrė su vėžio diagnoze	Aprašomasis skerspjūvio tyrimas; sisteminė apžvalga	Formuoja ligos valdymo strategiją įgalinti pacientą dalyvauti ligos valdymo procese	Informacijos apie ligą prieiga; kokybiški ir empatiški paciento-slaugytojo santykiai; paciento dalyvavimas ligos priežiūros procese	1. Vertinimas gali nustatyti galimus paciento ir slaugytojo santykių aspektus ir pagerinti galimybes įsitraukti į ligos valdymą. 2. Vėžio ligos gydyme ir valdyme svarbu, kad būtų asmuo, suprantantis visą informaciją apie gydymo galimybes ir padedantis pacientui kasdieniame gyvenime. 3. Artimųjų suvokimas apie paciento gebėjimus įveikti vėžį gali turėti įtakos paciento pasitikėjimui savimi terapinio plano suvokimui
6. L. Monas ir kt. (2017) Izraelis	Ištirti slaugytojų mentorių vaidmenį įvairiose onkologijos srityse ir apibūdinti faktinį darbą ir suvokimą tretinio lygio ligoninėje, Jeruzalėje	30 sveikatos priežiūros darbuotojų, susijusių su onkologine medicina	Atliktas kokybinis tyrimas, pusiau struktūruotais interviu	Slaugytojas – mentorius; gerina paciento ir jo šeimos psichologinę savijautą, suteikia reikiamų onkologijos žinių	Slaugytojų mentorių mokymai, gerinantys pacientų įgalinimą; slaugytojų dalyvavimas mokslinėse konferencijose, seminaruose; slaugytojų mentorių įgūdžių ugdymas	1. Mentorai vaidina svarbų vaidmenį sveikatos priežiūros sistemoje. 2. Paslaugų organizacijos pokyčiai ir dėmesys priežiūros tęstinumui plėtoti ir stiprinti slaugytojų vaidmenį. 3. Slaugytojo mentoriaus apibrėžimas gali remtis stiprių pažangiosios slaugos praktikos modeliu
7. S. Phillips ir kt. (2017) JAV	Aptarti mentorių vaidmenį vėžiu sergančių pacientų priežiūroje	149 respondentai	Internetinė apklausa; laisvo teksto atsakymų į klausimą kokybinė turinio analizė	Įvertina ir supranta paciento poreikius, bendrauja, skatina bendravimą, teikia informacinius išteklius pacientui; įtraukia šeimos narius į priežiūros procesą, moko komandą pacientų įgalinimo	Slaugytojų mentorių mokymų įtraukimas į mokymosi ir profesinio tobulėjimo pasiūlymus	1. Pacientų mentoriai turi išskirtines galimybes pagerinti kultūrinę vėžio priežiūros kompetenciją, atsižvelgiant į jų ryšį su pacientais. 2. Visos mentorių funkcijų veikimo strategijos turėtų būti įtrauktos į mokymus ir kvalifikacijos kėlimo kursus visiems sveikatos priežiūros specialistams.
8. K. Rubin (2017) JAV	Apžvelgti metastazavusio odos vėžio stadijas, standartinius ir naujus gydymo būdus, aptarti slaugytojų vaidmenį, slaugant sergančiuosius melanoma	Klinikinių tyrimų analizė	Neeksperimentinis aprašomasis tyrimas	Onkologijos slaugytojai yra būtini medicinos komandos nariai, atliekantys pagrindinę funkciją – teigiamai paveikti gydymo rezultatus, atliekant personalo ir kitų sveikatos priežiūros komandos narių, šeimos, paciento mentorių ir vadovų funkcijas	Teikiamos rekomendacijos, įvairūs mokymai pacientams valdyti savo ligą; specialios strategijos, padedančios slaugytojams įgalinti pacientus	1. Pacientų, kuriems diagnozuota metastazavusi melanoma liga, gydymo galimybės ribotos ir paprastai laikomos neveiksmingomis. Naujausi navikų genetikos pokyčiai ir didesnės imuninės sistemos vaidmens supratimas leisti pasiekti geresnių gydymo rezultatų. 2. Slaugytojai užtikrina, kad melanoma sergantys pacientai suprastų savo diagnozę.

Siekdami atskleisti slaugytojo vaidmenį, įgalinant melanoma sergančius pacientus kontroliuoti savo ligą, iš analizuojamų straipsnių išskyrėme daugumos autorių minėtus slaugytojų vaidmens aspektus – tikslingą paciento ir artimųjų mokymą bei informavimą. Aktyvus ir turintis žinių pacientas geba priimti sprendimus, patenkinti savo poreikius ir išspręsti problemas, susijusias su liga, o artimųjų suvokimas apie

paciento gebėjimus įveikti vėžį gali turėti įtakos paciento pasitikėjimui savimi ir savo terapijos plano suvokimui [4,21].

Veiksniai, padedantys įgalinti melanoma sergančius pacientus kontroliuoti savo ligą. Pacientų įgalinimas yra neatsiejama sveikatos priežiūros dalis. Remiantis atrinktų tyrimų duomenimis, už šią funkciją labiausiai atsakingi slaugytojai (3 lentelė). Profesinės kvalifikacijos kėlimas,

9. N. Schneider ir kt. (2020) Vokietija	Įvertinti PIKKO (angl. Patient information, communication and competence empowerment in oncology) programos poveikį sergančiųjų vėžiu gyvenimo kokybei	Pacientai + 80 gydytojų; internetinės apklausos, interviu	Perspektyvinis eksperimentinis tyrimas, pradėtas 2017 m. lapkričio 23 d.	Slaugytojas mentorius yra svarbiausia tokių programų dalis; mažina sergančiųjų onkologinėmis ligomis nerimą, streso lygį ir didina pasitikėjimą savimi	Naudodamiesi PIKKO, pacientai gauna apmokyto mentoriaus patarimus bei prieigą prie naujos duomenų bazės, kurioje randa įrodymais pagrįstos informacijos onkologijos tema; užtikrinama galimybė greitai gauti specializuotą onkologinę konsultaciją	1. Programa yra palaikomojo gydymo elementas, neturintis invazinio poveikio, padedantis pagerinti sergančiųjų vėžiu gyvenimo kokybę ir sumažinti sveikatos priežiūros išlaidas. 2. Telefoniniai interviu su mentoriais ir gydytojais gali parodyti programos įgyvendinimo patirtį ir pasiekti, kad PIKKO taptų įprastine vėžio priežiūros dalimi
10. H. Steinberg ir kt. (2020) Izraelis	Aprašyti onkologinių slaugytojų – mentorių vaidmenį ir atsakomybę bei pokyčius daugiadalykėje melanomos komandoje	Klinikinių tyrimų analizė	Neeksperimentinis aprašomasis tyrimas; klinikinių tyrimų analizė	Informuoja pacientą ir jo šeimos narius apie procedūras; atsakingas už informacijos perdavimą pacientui ir šeimai; kuria ir pritaiko kūrybingas ir novatoriškas gydymo strategijas	Nauja slaugytojų - mentorių pozicija; pacientų savarankiškumo skatinimas; aktyvus pacientų dalyvavimas ligos valdyme ir klinikiniuose tyrimuose	1. Slaugytojai vaidina svarbų vaidmenį sveikatos priežiūros sistemoje. 2. Veiklos standartai turi būti pritaikyti prie kiekvieno padalinio veiklos sričių. 3. Paslaugų organizacijos pokyčiai išryškina būtinybę plėtoti ir stiprinti slaugytojų, koordinuojančių gydymą, vaidmenį, užtikrinant priežiūros tęstinumą
11. B. Steven ir kt. (2019) Vokietija	Ištirti psichonkologų, gydytojų ir slaugytojų nuomonę apie sergančiųjų vėžiu priežiūros kokybę	25 sveikatos priežiūros specialistai, (12 psichonkologų, 10 gydytojų, 3 slaugytojai, dirbantys su vėžiu sergančiais pacientais)	Brauno ir Clarke'o analizė, taikant indukcinį, nuolatinį palyginimo metodą; pusiau struktūrizuotas interviu	Didina sergančiųjų vėžiu pasitikėjimą, rūpindamasis jais; į pacientą orientuotas elgesys sutelktas į individualius sergančiojo vėžiu poreikius, atsižvelgiant į savarankiškumą (pagrindinis aukštos kokybės slaugos elementas)	Kuo išsamesnės informacijos teikimas pacientams; artimųjų įtraukimas į sprendimų priėmimą, edukaciniai susitikimai su pacientu	1. Psichonkologų, gydytojų ir slaugytojų nuomonė apie sergančiųjų vėžiu priežiūrą yra tinkamas pagrindas tolesniems moksliniams tyrimams atlikti. 2. Daugiadalykėse grupėse turėtų būti toliau nagrinėjamas specialistų ir pacientų bendradarbiavimo psichonkologinės priežiūros srityje

dalyvavimas seminaruose, slaugytojų – mentorių mokymai apibrėžiami kaip itin svarbūs veiksniai, padedantys įgalinti melanoma sergančius pacientus kontroliuoti savo ligą. Šiuo metu slaugytojams - mentoriams nereikia specialių kursų, tačiau atsižvelgiant į tyrimus, kurie rodo svarbų šio vaidmens indėlį, būtina apibrėžti reikalingus kursus eiti šias pareigas. Šiame darbe nagrinėtuose moksliniuose straipsniuose matoma slaugytojų mentorių tęstinio mokymo svarba, kaip sąlyga, norint išlaikyti bendrosios medicinos praktikos slaugytojo licenciją. Tęstinis mokymas gali būti atliekamas dalyvaujant konferencijose, atliekant mokslinius tyrimus ir dalyvaujant atitinkamuose seminaruose. Svarbus slaugytojų mentorių įgūdžių ugdymas, įskaitant organizacinius, vadybinius ir pacientų įgalinimo aspektus [22]. S. Phillips (2018) atliktame tyrime pacientai turėjo galimybę išreikšti savo nuomonę apie slaugytojų mentorių svarbą onkologijoje. Rezultatai parodė, jog, pasak respondentų, slaugytojai men-

toriai vaidina svarbų vaidmenį, vertinant paciento poreikius, palaikant ryšį tarp jų ir sveikatos priežiūros komandos narių, įgalinant bei teikiant reikiamą informaciją pacientams ir jų artimiesiems. Autoriai nurodo, jog mentorių mokymosi programos turėtų būti įtrauktos į slaugytojų profesinio tobulėjimo kursus [7].

Slaugytojo empatiškumas ir pagarba bei bendradarbiavimas su kitais sveikatos priežiūros specialistais – tai dar vieni svarbūs įgalinimo veiksniai, minimi nagrinėtoje mokslinėje literatūroje. J. Kirkwood (2017) straipsnyje aprašoma speciali melanomos slaugos iniciatyva, kurios tikslas – suburti daugiakomponentinę melanomos gydymo komandą. Autoriai apibūdina iššūkius, susijusius su nepageidaujamų melanomos reiškinių valdymu, taikant naujas terapijas, aptaria onkologijos specialistų, turinčių didelę klinikinių tyrimų patirtį melanomos srityje, pozicionavimo ir bendradarbiavimo svarbą. Slaugytojas, būdamas tretinio

lygio sveikatos priežiūros grupės nariu, turi didelę onkologinę patirtį, kuria gali dalintis su kitais sveikatos priežiūros atstovais ir gerinti pacientų ligos valdymo ir kontrolės galimybes [25]. Nuoširdus bendravimas ir rūpestingumas didina vėžiu sergančių pacientų pasitikėjimą, kuris yra esminis specialisto ir paciento santykių elementas, gydant vėžį [17].

Dar vienas labai svarbus pacientų įgalinimo veiksnys, kuris atsispindi keliuose nagrinėtuose moksliniuose šaltiniuose – informacijos ir komunikacijos technologijų, platformų bei pacientų dienoraščių naudojimas. Literatūroje aprašoma keletas platformų, kurių naudojimas padeda įgalinti pacientus kontroliuoti savo ligą. Platforma „iManageCancer“ pasirodė esanti veiksminga įgalinimo platforma, užtikrinanti klinikinio valdymo tęstinumą ir nuoseklumą, įskaitant informacijos teikimą ir dalijimąsi ja bei planuojant ir koordinuojant sveikatos priežiūros paslaugas, kurių reikalauja specialistai ir pacientai [20]. Kitame straipsnyje minima PIKKO programa – palaikomojo gydymo elementas, neturintis invazinio poveikio pacientams, padedantis pagerinti vėžiu sergančių gyvenimo kokybę ir sumažinti sveikatos priežiūros išlaidas. Naudojant PIKKO programą, pacientai gauna apmokyto slaugytojo – mentoriaus patarimų, prieigą prie naujos duomenų bazės, kurioje pateikiama įrodymais pagrįsta informacija apie vėžį, paciento įgalinimą valdyti ligą ir užtikrinama greita galimybė naudotis specializuota onkologine konsultacija [24]. M. Yamanaka (2018) tyrimas atskleidė pacientų dienoraščių naudojimo efektyvumą, gerinant sergančiųjų onkologinėmis ligomis savikontrolę. Pildydami skausmo dienoraščius, pacientai gali efektyviau užmegzti gerus ryšius su sveikatos priežiūros specialistais, aptarti skausmo malšinimo priemones, išreikšti savo susirūpinimą bei tartis, kaip spręsti įvairias su liga susijusias problemas [23].

Slaugytojo vaidmens ir veiksmų, įgalinančių sergančiuosius melanoma kontroliuoti savo ligą, sąveika. Literatūros šaltinių analizė parodė, jog slaugytojų vaidmuo įgalinti pacientus kontroliuoti savo ligą neatsiejamas nuo įgalinimo veiksmų. H. Steinberg (2020), S. Phillips ir kt. (2018), L. Monas ir kt. (2017) pastebėjo, kad slaugytojo - mentoriaus vaidmuo stipriai susijęs su reikalingų kompetencijų turėjimu. Nagrinėtoje literatūroje kalbama apie kokybiškos priežiūros specialistais vaidmenį, kuris padidina pacientų įgalinimą rūpintis savimi. Šis vaidmuo stipriai susijęs su empatijos veiksmu, kuris ne visada pasireiškia, teikiant visapusę pagalbą pacientams, sergantiems melanoma. Autoriai nurodo šio veiksmo svarbą. Jie teigia, jog slaugytojo rūpestingumas ir empatija didina sergančiųjų vėžiu pasitikėjimą savimi,

o į pacientą orientuotas elgesys, sutelktas į individualius paciento poreikius, atsižvelgiant į jo savarankiškumą, tampa pagrindiniu aukštos kokybės onkologinės slaugos elementu [17].

Kituose straipsniuose nagrinėjama informacijos ir komu-

2 lentelė. Slaugytojo vaidmuo, įgalinantis sergančiuosius melanoma kontroliuoti savo ligą

Slaugytojo vaidmuo	Autoriai										
	J. Domínguez-Cruz ir kt., 2017	M. Yamanaka ir kt., 2018	J. Kirkwood ir kt., 2017	H. Kondylakis ir kt. 2020	C. Marzorati ir kt. 2018	L. Monas ir kt., 2018	S. Phillips ir kt, 2018	K. Rubin ,2017	N. Schneider ir kt., 2020	H. Steinberg ir kt., 2020	B. Steven ir kt., 2019
Kokybiška priežiūra		+	+	+							
Reikalingos informacijos teikimas, paciento mokymas	+		+	+	+	+				+	+
Paciento artimųjų mokymas, įtraukimas į ligos valdymą				+	+	+	+	+		+	+
Psichologinė pagalba		+			+			+			
Vėžio valdymo strategijų, programų pateikimas		+	+		+		+	+			

3 lentelė. Sergančiųjų melanoma įgalinimo kontroliuoti savo ligą veiksniai

Veiksniai	Autoriai										
	J. Domínguez-Cruz ir kt., 2017	M. Yamanaka ir kt., 2018	J. Kirkwood ir kt., 2017	H. Kondylakis ir kt. 2020	C. Marzorati ir kt. 2018	L. Monas ir kt., 2018	S. Phillips ir kt, 2018	K. Rubin ,2017	N. Schneider ir kt., 2020	H. Steinberg ir kt., 2020	B. Steven ir kt., 2019
Slaugytojo empatiškumas ir pagarba	+					+	+				+
Paciento dalyvavimas ligos priežiūros procese					+			+			
Slaugytojų bendradarbiavimas su kitais sveikatos priežiūros specialistais	+		+							+	+
Slaugytojų mentorių mokymai						+	+		+	+	
Informacijos ir komunikacijos technologijų (platformų), dienoraščių naudojimas				+		+			+	+	
Savarankiškumo ir savikontrolės skatinimas		+					+				+

nikacijos technologijų, platformų ir dienoraščių nauda pacientams. Šis veiksnys glaudžiai susijęs su vėžio valdymo strategijų bei programų pristatymu pacientams. Slaugytojai, atsakingi už įvairias pacientų įgalinimo strategijas, nagrinėjamas N. Schneider (2020), M. Yamanaka (2018) ir H. Kondylakis (2020) moksliniuose tyrimuose, prisideda prie pacientų gyvenimo kokybės, sveikatos raštingumo, pasitikėjimo savimi gerinimo bei psichologinio spaudimo mažinimo, susijusio su sveikatos priežiūros išlaidomis. Kokybiškai ir efektyviai įgalinti pacientą kontroliuoti savo ligą gali slaugytojas, turintis pakankamai žinių kurti specialias įgalinimo strategijas, atsižvelgiant į specialius pacientų informacijos apie savo ligą poreikius. Tokios slaugytojo savybės kaip empatiškumas, rūpestingumas bei psichologinis palaikymas yra labai svarbios pacientų įgalinimui.

Rezultatų aptarimas

Išnagrinėjus atrinktus tyrimus pastebėta, kad vienas svarbiausių slaugytojų vaidmenų įgalinant melanoma sergančius pacientus kontroliuoti savo ligą – mentorystė. Išskirtinai pabrėžiama, kad tai yra viena iš svarbiausių slaugytojų paciento įgalinimo pareigų ir šis apibrėžimas gali remtis stipriu pažangiosios slaugos praktikos modeliu. Slaugytojas - mentorius suvokiamas kaip svarbus sveikatos priežiūros darbuotojas, teikiantis reikiamą pagalbą vėžiu sergantiems pacientams. Vienas iš pagrindinių aspektų, susijusių su šiuo vaidmeniu, yra priežiūros tęstinumo užtikrinimas: slaugytojas apibūdinamas kaip pagrindinis specialistas, galintis užtikrinti laiku prieinamą ir kokybišką informaciją pacientams ir jų šeimos nariams [22].

Autoriai pabrėžia, jog slaugytojas vaidina pagrindinį vaidmenį užtikrinant, kad melanoma sergantys pacientai suprastų savo diagnozę, gydymo rekomendacijas ir dalyvavimą klinikiniuose tyrimuose. Slaugytojai yra atsakingi už reikalingos informacijos perdavimą pacientui ir jo šeimai [5,18]. Pastebėta, jog pacientai yra suinteresuoti gauti išsamią informaciją savo ligos tema, įskaitant chirurgines intervencijas, sveikimą, poveikį gyvenimo kokybei, išgyvenamumą ir kitą išsamią medicininę informaciją, susijusia su onkologine liga [17].

Nagrinėjant atrinktus tyrimus, pastebėta, kad vienas pagrindinių veiksnių, padedančių melanoma sergantiems pacientams kontroliuoti savo ligą, yra įgalinimas. Sveikatos priežiūros srityje įgalinimo terminas reiškia procesą, kuris palengvina elgesio pokyčius ir padeda pacientams imtis atsakomybės už savo sveikatą, apimančią mitybos, fizinio aktyvumo ir gydymo rekomendacijų laikymąsi. Pasak mokslininkų, įgalinant pacientus, siekiama skatinti savirūpą ir savisaugą [21]. Pasaulio sveikatos organizacija įgalinimą

apibrėžia kaip procesą, kurio metu žmonės labiau kontroliuoja sprendimus ir veiksmus, turinčius įtakos jų sveikatai. Norėdami tai pasiekti, pacientai turi išsiugdyti įgūdžius, turėti prieigą prie reikiamos informacijos, galimybę išsakyti savo nuomonę bei daryti įtaką veiksniams, galintiems pagerinti jų gyvenimo kokybę [26]. Pacientai turi įgyti sugebėjimų priimti savo būklę tokią, kokia ji yra ir turėti intelektualinį pajėgumą suvokti ligos procesą kaip visumą, kalbant apie prognozę, riziką ir gydymo galimybes [21].

Remiantis atrinktuose tyrimuose naudojamomis pacientų – slaugytojų komunikavimo ir įgalinimo programomis galima išvengti, kad ateityje pacientų poreikis didinti savęs įgalinimą kontroliuoti melanomos ligą išaugs, nes tai ne tik pagerina jų žinias ir gebėjimus, bet ir padidina pasitikėjimą savimi, kuris lemia geresnę gyvenimo kokybę.

Apibendrinant galima teigti, kad atrinktuose straipsniuose aprašyti įvairūs slaugytojų vaidmenys ir veiksniai, turintys įtakos pacientų įgalinimui, tačiau mokslinių straipsnių, kurie nagrinėtų melanoma sergančių pacientų įgalinimo temą dar per mažai. Nepakankamas informacijos kiekis rodo mokslinių tyrimų būtinybę šia tema, toliau gilinant onkologijos srityje, kurioje pagrindinis vaidmuo tenka slaugytojams.

Išvados

1. Melanosos ligos valdymui svarbu, jog slaugytojai suprastų visą informaciją apie slaugos galimybes ir galėtų parengti tinkamas strategijas, padedančias pacientui kontroliuoti savo ligą, todėl slaugytojų vaidmuo įgalinant pacientus kontroliuoti savo ligą yra labai svarbus.

2. Nustatyta, kad specialios įgalinimo programos, platformos bei pacientų dienoraščiai yra svarbus veiksnys, galintis pagerinti paciento ir slaugytojo ryšį, užtikrinti galimybę naudotis specializuota onkologine konsultacija, pagerinti paciento žinias ir pasitikėjimą savimi. Artimųjų įtraukimas į melanomos ligos valdymą yra neatsiejamas veiksnys, didinantis pacientų įgalinimą kontroliuoti savo ligą. Šeimos suvokimas apie paciento gebėjimus įveikti vėžį gali turėti įtakos paciento psichoemocinei būklei bei motyvacijai rūpintis savimi.

Literatūra

- Leonardi GC, Falzone L, Salemi R, Zanghi A, Spandidos DA, Mccubrey JA, et al. Cutaneous melanoma: from pathogenesis to therapy (Review). *Int J Oncol* 2018;52(4):1071-1080. <https://doi.org/10.3892/ijo.2018.4287>
- Sung H, Ferlay J, Siegel RL, Laversanne M, Soerjomataram I, Jemal A, et al. Global cancer statistics 2020: GLOBOCAN estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries. *CA Cancer J Clin* 2021.

- <https://doi.org/10.3322/caac.21660>
3. Mohammadpour A, Derakhshan M, Darabi H, Hedayat P, Momeni M. Melanoma: where we are and where we go. *J Cell Physiol* 2019;234(4):3307-3320.
<https://doi.org/10.1002/jcp.27286>
  4. Marzorati C, Bailo L, Mazzocco K, Pravettoni G. Empowerment from patient's and caregiver's perspective in cancer care. *Health Psychol Open* 2018;5(2).
<https://doi.org/10.1177/2055102918815318>
  5. Steinberg H. Oncology nurse coordinators in clinical trials - shaking up the melanoma team. *Asia Pac J Oncol Nurs* 2020;7(3):250-254.
https://doi.org/10.4103/apjon.apjon_19_20
  6. Rubin KM. Advances in melanoma: the rationale for the melanoma nursing initiative. *Clin J Oncol Nurs* 2017;21(4 Suppl):7-10.
  7. Phillips S, Villalobos AVK, Crawbuck GSN, Pratt-Chapman ML. In their own words: patient navigator roles in culturally sensitive cancer care. *Support Care Cancer* 2019;27(5):1655-1662.
<https://doi.org/10.1007/s00520-018-4407-7>
  8. Coit DG, Thompson JA, Algazi A, Andtbacka R, Bichakjian CK, Carson WE, et al. Melanoma. Version 2.2016, NCCN Clinical Practice Guidelines in Oncology. *J Natl Compr Canc Netw* 2016;14(4):450-473.
<https://doi.org/10.6004/jnccn.2016.0051>
  9. Rossi E, Schinzari G, Maiorano BA, Indelicati G, Di Stefani A, Pagliara MM, et al. Efficacy of immune checkpoint inhibitors in different types of melanoma. *Hum Vaccin Immunother* 2021;17(1):4-13.
<https://doi.org/10.1080/21645515.2020.1771986>
  10. Pollack LA, Li J, Berkowitz Z, Weir HK, Wu X, Ajani UA, et al. Melanoma survival in the United States, 1992 to 2005. *J Am Acad Dermatol* 2011;65(5 Suppl 1):78.
<https://doi.org/10.1016/j.jaad.2011.05.030>
  11. American Cancer Society. Cancer facts & figures 2021. <https://www.cancer.org/research/cancer-facts-statistics/all-cancer-facts-figures/cancer-facts-figures-2021.html>
  12. Chen T, Fallah M, Kharazmi E, Ji J, Sundquist K, Hemminki K. Effect of a detailed family history of melanoma on risk for other tumors: a cohort study based on the nationwide Swedish family-cancer database. *J Invest Dermatol* 2014 -04;134(4):930-936.
<https://doi.org/10.1038/jid.2013.460>
  13. Pasquali E, García-Borrón JC, Fagnoli MC, Gandini S, Maisonneuve P, Bagnardi V, et al. MC1R variants increased the risk of sporadic cutaneous melanoma in darker-pigmented Caucasians: a pooled-analysis from the M-SKIP project. *Int J Cancer* 2015;136(3):618-631.
<https://doi.org/10.1002/ijc.29018>
  14. Miyamura Y, Coelho SG, Schlenz K, Batzer J, Smuda C, Choi W, et al. The deceptive nature of UVA tanning versus the modest protective effects of UVB tanning on human skin. *Pigment Cell Melanoma Res* 2011;24(1):136-147.
<https://doi.org/10.1111/j.1755-148X.2010.00764.x>
  15. Garibyan L, Fisher DE. How sunlight causes melanoma. *Curr Oncol Rep* 2010;12(5):319-326.
<https://doi.org/10.1007/s11912-010-0119-y>
  16. Watson M, Holman DM, Maguire-Eisen M. Ultraviolet radiation exposure and its impact on skin cancer risk. *Semin Oncol Nurs* 2016;32(3):241-254.
<https://doi.org/10.1016/j.soncn.2016.05.005>
  17. Steven B, Lange L, Schulz H, Bleich C. Views of psycho-oncologists, physicians, and nurses on cancer care - a qualitative study. *PLoS One* 2019;14(1):e0210325.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0210325>
  18. Rubin KM. Advances in melanoma: the rationale for the melanoma nursing initiative. *Clin J Oncol Nurs* 2017;21(4 Suppl):7-10.
  19. Kondylakis H, Bucur A, Crico C, Dong F, Graf N, Hoffman S, et al. Patient empowerment for cancer patients through a novel ICT infrastructure. *J Biomed Inform* 2020;101:103342.
<https://doi.org/10.1016/j.jbi.2019.103342>
  20. Domínguez-Cruz JJ, Pereyra-Rodríguez JJ, Ruiz-Villaverde R. Empowerment in dermatology. *Actas Dermosifiliogr* 2018;109(2):133-139.
<https://doi.org/10.1016/j.ad.2017.09.008>
  21. Monas L, Toren O, Uziely B, Chinitz D. The oncology nurse coordinator: role perceptions of staff members and nurse coordinators. *Isr J Health Policy Res* 2017;6(1):66.
<https://doi.org/10.1186/s13584-017-0186-8>
  22. Yamanaka M. A concept analysis of self-management of cancer pain. *Asia Pac J Oncol Nurs* 2018 ;5(3):254-261.
https://doi.org/10.4103/apjon.apjon_17_18
  23. Schneider N, Bäcker A, Brenk-Franz K, Keinki C, Hübner J, Brandt F, et al. Patient information, communication and competence empowerment in oncology (PIKKO) - evaluation of a supportive care intervention for overall oncological patients. Study protocol of a non-randomized controlled trial. *BMC Medical Research Methodology* 2020;20.
<https://doi.org/10.1186/s12874-020-01002-1>
  24. Health 2020. A European policy framework and strategy for the 21st century. World Health Organization 2020. ISBN: 978 92 890 0279 0.
  25. Kirkwood JM, Ribas A. Collaborative care in melanoma: the essential role of the nurse. *Clin J Oncol Nurs* 2017;21(4 Suppl):4-6.
  26. Daudt HML, Mossel C Van, Scott SJ. Enhancing the scoping study methodology : a large , inter-professional team ' s experience with Arksey and O ' Malley ' s framework. *BMC Med Res Methodol* 2013;13(1):1.
<https://doi.org/10.1186/1471-2288-13-48>

**SELF MANAGEMENT OF PATIENTS WITH
MELANOMA: LITERATURE REVIEW**
M. Nebilevičiūtė, V. Kielė, J. Kutkauskienė

Keywords: melanoma, nurse role, nurse cooperation, patient empowerment

Summary

Melanoma is one of the most aggressive forms of skin cancer and one of the leading causes of cancer-related death in the world [1]. The global prevalence of melanoma has more than doubled in the last three decades. Although melanoma accounts for less than 5 percent of all skin cancers. At the same time melanoma mortality is over 70 percent among skin tumors [2]. Early diagnosis and effective disease management, including patient care, education, and empowerment, are among the key aspects of melanoma therapy for which caregivers are responsible [3,4]. Oncology nurses play an important role in educating, empowering patients and their relatives on skin cancer management and prevention, working as mentors for patients and relatives, and participating in skin cancer prevention research. By working with doctors, patients and their relatives, nurses can prevent future cases of skin cancer and empower patients to manage their disease [5].

The aim of this literature review was to analyze the role of the nurse and the factors that help empower melanoma patients to control their disease.

Results. The literature review revealed that the role of nurses in the world is crucial, as they are performing not only nursing-related functions, but nurse's role is a key in ensuring that melanoma patients understand their diagnosis, treatment recommendations, and participation in clinical trials. [6] Patient mentors have a unique opportunity to improve the cultural competence of cancer care in terms of their relationship with patients, and mentoring strategies should be integrated into training and refresher courses for all healthcare professionals to help enable patients to control their disease [7].

Correspondence to: v.kiele@spf.viko.lt

Gauta 2021-03-09
